

הלכה בפרשה

שנה א- גיליון 2

פרשת לך לך - רצועות התפילין

"אם מוזזו ועד שרוך נעל ואם אקזז מכל אשר לך ולא תאמר אני העשירתי את אברם"
(בראשית יד כג)

"בשכר שאמר אברהם אבינו... ועד שרוך נעל זכו... לרצועה של תפילין" (סוטה ז א)

השחרת החלק הפנימי של הרצועה | אורך הרצועות | מהי אצבע צרדה? | החלפת רצועות התפילין

ולפי גמרא זו, מותר לצבוע את החלק הפנימי של הרצועה בכל צבע שרוצים.

אבל הרמב"ם (פ"ג מהל' הלכות תפילין הל' יד) פסק, שיש לצבוע את הרצועות בצבע בו צובעים את הבית. ומאחר ולשיטתו אין חיוב לצבוע את הבית דווקא בשחור, כתב: "ולא יהיה אחורי הרצועה לעולם אלא כעין הקציצה אם ירוקה ירוקין ואם לבנה לבנים". והוא מוסיף: "ונוי הוא לתפילין שיהיו כולן שחורות הקציצה והרצועה כולה".

דברי הרמב"ם (לפי פירוש רבנו מנוח) מבוססים על הבנתו בברייתא (שם) ממנה הקשו על רבי יצחק: "תפילין אין קושרין אותן אלא במינן, בין ירוקות בין שחורות בין לבנות, אדומות לא יעשה". הרמב"ם מפרש שהביטוי 'אין קושרין אותן אלא במינן' מתייחס לצבע הרצועות, כלומר הרצועה צריכה להיות בצבע הבית אם ירוק רצועה ירוקה, אם לבן רצועה לבנה. וכאמור, ברייתא זו מתייחסת לחלק הפנימי של הרצועה, כי לגבי החלק החיצוני יש הלכה למשה מסיני שהרצועה שחורה. ומכאן למד

1. במסכת מנחות (לה א) הגמרא מביאה את ההלכות שקבלנו ממשה רבינו בהר סיני הנוגעות לתפילין. אחת מההלכות עוסקת בעניין צבע הרצועות: "אמר רבי יצחק: רצועות שחורות הלכה למשה מסיני". והגמרא מקשה על דבריו מברייתא בא מבואר שעושים את הרצועות גם מצבעים אחרים? אלא, ההלכה למשה מסיני למדה על הצד החיצוני של הרצועה. הברייתא מדברת על הצד הפנימי. ויש סייג אחד בצבע בצד הפנימי- שלא יהיה אדום, מאחר וזה גנאי או מטעם אחר. הגנאי הוא "שמא יאמרו גרדן הוא ומדם חטטיו נצבעו והאדימו הרצועות" (רש"י ד"ה אדומות). והטעם האחר הוא "שמא יאמרו אשתו נדה בעל ונצבעו בדם" (רש"י ד"ה דבר אחר).

א. השחרת החלק הפנימי של הרצועה.

רצועות שחורות - הלכה למשה מסיני (מנחות לה א). ודווקא הצד הפונה כלפי חוץ. הצד הפנימי של התפילין יכול להיות בכל צבע שרוצים, פרט לאדום.

לשיטת הרמב"ם יש לצבוע את החלק הפנימי של הרצועה בצבע ה'קציצה' כלומר בית התפילין. לדעת רוב הראשונים ולהלכה אין חובה כזו.

כיום, רצועות שצבועות משתי צדדים נצבעות בשיטה בה מובטח שגם אם יתקלף מעט צבע שחור מהצד החיצוני, הרצועה תשאר שחורה. לכן, אף על פי שאין חובה לרכוש דווקא רצועות שחורות בשתי הצדדים, כדאי לעשות זאת

ויש אומרים שאין לעשות זאת!

[ביאורים נוספים לאיסור בצבע אדום: בכסף משנה (פ"ג מהל' תפילין הל' יד) כתב: "והא דאמרין משום גנאי יש מפרשים שמא יאמרו שמיפה עצמו למצוא חן בעיני הזונות ודבר אחר כהני עכו"ם שעושים סימנין מבגד אדום". ובצפת פענח הביא מתוספתא מסכת שבת (פ"ז) שחוט אדום הוא מדרכי האמורי. וע' ברכות (כ א) שדרך הגויים היה ללבוש בגדים אדומים].

בו אם שחורות אם לבנות או ירוקות אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר ושמעין מינה דעור בתים יצבע כל מין צבע שירצה לבד מאדום, ועכשיו שנהגו בבתים שחורים מצוה להשחיר הרצועות בין בפנים בין בחוץ עכ"ל. ואיני מבין דקדוק שלו דלא קפיד תנא אלא אמין עור כדפרישית".

[בעניין עשיית הרצועות מעור, יש בחז"ל עוד שני מקורות. במסכת שבת (כח ב): "ואלא הא דתני רב יוסף לא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד למאי הלכתא?... לרצועות. והא אמר רבי יצחק רצועות שחורות הלכה למשה מסיני? נהי דגמירי שחורות טהורות מי גמירי".

ולכאורה יש מזה קצת ראייה לשיטת הרמב"ם. שאם הייתה כוונת הברייתא במנחות על החומר ממנו עושים רצועות, שוב חוזרת הקושיה על רב יוסף, מה חידש? הרי זו ברייתא?²

המקור השני הוא במסכת סוטה (יז א): "דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לב' מצות חוט של תכלת ורצועה של תפילין". משמע שבזכות שאמר אברהם אבינו עד שרוך נעל, זכו לרצועה של תפילין. ומה השייכות בין זה לזה? ובאמת במדרש (ילקוט שמעוני רמז עו) מובא שבזכות 'שרוך נעל' זכו בניו למצוות יבום וחליצה, המתקיימת בנעל. אלא השייכות בין נעל לרצועה היא ששניהם עשויים עור].

ואכן העידו הבית יוסף (סי' לג) ורמ"א (דרכי משה סי' לג ס"ק ב) שלא נהגו לצבוע את החלק הפנימי של הרצועה בשחור, אף על פי שהבתים שחורים.

ופסק השו"ע (סי' לג סעי' ג): "הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות מבחוץ, אבל מצד פנים יעשה מאיזה צבע שירצה חוץ מאדום שמא יאמרו שמדם חטטיו נצבעו והאדימו". וכך פסק המשנה ברורה (ס"ק כא).

הרמב"ם שיש לצבוע את החלק הפנימי באותו צבע של הבית [הראשונים חולקים האם הבית צריך להיות שחור. עי' תוס' מנחות (לה א ד"ה רצועות) ובית יוסף ודרכי משה סי' לג. ועי' לבוש (סי' לב סעי' מ), מעשה רוקח (פ"ג מתפילין הל' יד). ועי' בשו"ת שבט הלוי (חי"א סי' קסח אות ב) בתשובה מבנו, שכתב שיש לגרוס ברמב"ם 'וגנאי הוא לתפילין', והיינו ששיטתו מתאימה לשיטת התוס' שלא לעשות את הבית שחור.

והוסיף שם, שאפילו אם נגרוס 'ונוי הוא לתפילין', מוכרחים לבאר שכוונתו לחלק החיצוני בלבד ולא לחלק הפנימי. עי"ש בראיותין].

רש"י (ד"ה אלא במינן) פירש שהביטוי 'אלא במינן' מוסב על החומר ממנו מייצרים את הרצועות, ולכן יש לעשותן מעור ולא ממשי או פשתן. וכך פירשו עוד ראשונים (פסקי רי"ד מנחות לה א. ר"י מלוניל על הר"ף הל' תפילין ז א). לפירושם, אין ראייה מהברייתא, דין צבע הרצועה לא שייך לדין צבע הבתים. ולכן, אף אם הבית שחור, ניתן לצבוע את החלק הפנימי של הרצועה בכל צבע שירצה.

הדברים מבוארים היטב באור זרוע (סי' תקסד): "והא דקתני בברייתא תפילין אין קושרין אותו אלא במינו. פירש רבינו אליקים אלא במינים ברצועות של עור. לפי פירושו נוכל לומר דלא קפיד תנא אלא שלא יעשה רצועות כלשונות של ארגמן כהורקנוס בנו של ר' אליעזר בן הורקנוס^א רק שיהיו של עור אף על פי שאינם צבועים כצבע הבתים. ונוכל לומר שאין לעשות הבתים אלא בעור שחור אבל רצועות יכול לעשות אפילו לבנות אפילו ירוקות. ורבינו שמשון ב"ר אברהם משנ"ץ זצ"ל כתב יש שעושין בתים של תפילין מקלף לבן דלא אמרו חכמים שחורות אלא רצועות. ומורי הרב שמחה כתב ומסקינן הני מילי מבחוץ אבל מבפנים מצוה לצבען מין צבע שהבתים צבועים

^א בברייתא (מנחות שם) מסופר: "אמר רבי יהודה מעשה בתלמידו של רבי עקיבא שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר. איפשר אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיחה בו? אמר לו הן לא ראה אותו, ואם ראה אותו לא היה מניחו. מעשה בהורקנוס בנו של ר' אליעזר בן הורקנוס שהיה קושר תפיליו בלשונות של ארגמן ולא אמר לו דבר. איפשר אותו צדיק ראה בנו ולא מיחה בו? אמרו לו הן לא ראה אותו, ואם ראה אותו לא היה מניחו".

^ב ואינה ראייה גמורה, שכן ידוע שאין האמורא חייבה להכיר את כל הברייתות (עי' בבא מציעא יד א תוד"ה מאי וקידושין כה ב מוכח ממעשה דרב המנונא), וממילא נפלה הקושיה עליו מה חידש.

כוונת ההלכה למשה מסיני הייתה רק על צד החיצוני. ב. גם לשיטת הרמב"ם (כפי שהתבאר לעיל) אפשר לומר שאין כוונתו לצביעה בפנים. ג. הבית יוסף ורמ"א מעידים שלא נהגו לצבוע בפנים. ד. יש להוכיח מדברי רמ"א ומגן אברהם (סי' לג סע' ד) שאסרו לצבוע בפנים (עי"ש כיצד הוכיח זה). ה. אין להוסיף על הלכה למשה מסיני. ו. שלא יבוא להכשל בהיפוך הרצועה.

והוא מסיים: "ושמענו שגם הרופאים מזהירים להתרחק מרצועות אלו, שצבעם הפנימי הספוג כימקאליים, נספג בגוף על ידי הזיעה, הגורם ח"ו למחלוקת חמורות, ולמזהיר ולנזר שלומים תן כמי נהר בזה ובבא. ויקוים בהם מאמר שכתוב (מנחות מד א). כל המניח תפילין מאריך ימים."

[עוד בעניין צביעת הרצועות. כתב בקסת הסופר (סי' כג סע' ב): "ונראה לי שיש לדקדק להשחיר גם החודים, דהיינו מקום החתך". וביאר את דבריו (בלשכת הסופר ס"ק ב): "מקום החתך שנראה מבחוץ (בפרט כשהעור עב ומשחירין תחילה כל העור שלם ואח"כ חותכין אותו לרצועות), נראה לפענ"ד שודאי יש לדקדק להשחירו שם. ואולי בכלל ההלכה למשה מסיני היא, כיון שנראה מבחוץ".

ועי' במשנת הסופר (ס"ק ח) שכתב שלא נהגו כן. ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי (שם) שכתב על דבריו שמדברי הראשונים נראה שאין לצבוע חודי הרצועות, אלא רק את פניהם החיצוניים. וכן מוכח בכמה אחרונים. ועוד, אם היה מצריך להשחיר החודים משום נוי, היה מקום לדבריו, אבל להצריך משום ספק בהלכה למשה מסיני, "תימה, עד שלא בא הקסת מאן אמרה? היאך יבואו דורות האחרונים אחר חתימת הש"ס, ואלפי שנים אחרי שניתנה ההלכה, לחדש ספק בהלכה למשה מסיני?".

2. בגמרא (מנחות לה ב) נחלקו האמוראים בשיעור אורך רצועות התפילין: "וכמה שיעוריהו? אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש, עד אצבע צרדה. רב כהנא מחוי כפוף רב אשי מחוי פשוט. רבה קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו. מר בריה דרבנא עביד כדידן".

רש"י פירש שמחלוקתם היא בשיעור אורך רצועות תפילין של ראש (ביאור הגמרא על פי דרכו להלן

אמנם בספר שער הכוונות לאר"י הקדוש (דרושי התפילין דרוש ד) כתוב: "צריך שישחירם פנים ואחור שחורות כעורב". אך כתב הבן איש חי (ש"א פרשת ח"י שרה סע' ד): "ואף על גב דעל פי הסוד משחירין הרצועות פנים ואחור שחורות כעורב כנזכר בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל, לא נהגנו בכך. ושאלתי על מנהג החסידים בעה"ק תוב"ב ואמרו לי שיש נזהרין להשחיר פנים ואחור ויש שאין מדקדקין בזה".

והגר"ש וואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' טז) נשאל האם להדר ולצבוע את החלק הפנימי של הרצועות בשחור והשיב: "כיון שבעלי השו"ע הב"י, והרמ"א בד"מ, והלבוש, וכל הבאים אחריהם לא כתבו כן אפילו להידור בעלמא וכאשר העיד הרדב"ז בעצמו דלא צובעין אחורי רצועות שחור, ובכנסת הגדולה אחרי שהביא דברי הרדב"ז סיים, ואין אנו נוהגין כן. על כן היות שגם הרדב"ז לא כתב רק להתנאה במצוה, מכלל דגדולי ישראל פוסקי הדורות לא חששו להנהיג אפילו לנוי בעלמא, וכן מוכח בשו"ע הרב שם, ובודאי היה להם טעם מדוע לא הנהיגו כן בדבר קל כזה, ואם כן למה לן לשנות פני ההלכה?... על כן אומר בטח דאם יחידים ינהגו כן תבא עליהם ברכה, אבל להנהיג דרך הוראה לא ראיתי צורך, והנח להם לישראל כי בני נביאים הם".

כיום שטכניקת הצביעה של הצד הפנימי היא כזו שמבליעה את הצבע ברצועה לכל עוביה, מסתבר שכדאי לרכוש רצועה כזו. כדי שגם אם יתקלף הצבע השחור שבצד החיצוני, תשאר הרצועה כשירה, כי מתחת הצבע (המבריק) גם כן הכל שחור (עי' פסקי תשובות סי' לג הע' 32).

אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קסח אות ב) האריך (בנו של הגר"ש וואזנר - הג"ר בן ציון יעקב וואזנר שליט"א) לבאר שאין לעשות רצועות שחורות מכמה טעמים: א.

ב. אורך רצועת תפילין של יד

"כדי שתקיף את הזרוע ויקשר ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית, ויכרוך ממנה על אצבעו שלשה כריכות" (שו"ע או"ח סי' כז סע' ח). ונהגו לעשות רצועות ארוכות יותר על מנת לכרכן על הזרוע כפי המנהגים השונים בכריכות?.

קורא להארוך צרדה. שהיא צרה לאצבע הסמוכה כאילו הסמוכה היא עקרת הבית. והארוך הצרה בהתכנס אחריה".

וגם בספר הפרדס הגדול (סי' לח) המיוחס לרש"י, כתוב: "באצבע צרדה האמצעי", כפירוש הערוך הנ"ל, ולא כפירושו בגמ'".

הרא"ש (הל' תפילין סי' יא) כתב שלרב כהנא שמחוי כפוף- שיעור אורך הרצועה הוא שתגיע עד אצבע צרדה כשכופף אצבעותיו כמו אגרוף. לרב אשי שמחוי פשוט- שיעור אורך הרצועה הוא שתגיע עד ראש האצבע צרדה כשכף היד פתוחה והאצבעות ישרות.

לדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' תפילין הל' יב): "אורך הרצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר, ותמתח רצועה אחת על אצבע האמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו שלש כריכות ויקשור". ושיטתו מבוססת על המשך הגמ' הנ"ל, שם ראינו ש"רבה קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו".

להלכה פסק השו"ע (או"ח סי' כז סע' ח) כדעת הרמב"ם: "אורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו שלשה כריכות ויקשור. ונוהגין העולם לכרוך על הזרוע ששה או שבעה כריכות".

ובעקבות המנהגים השונים באופן הכריכות (עי' פירוש וביאור בפסקי תשובות סי' כז אות יז), נמצא שכמעט תמיד רצועות תפילין של יד ארוכות מספיק, יותר מהשיעור המינימלי שהתבאר לעיל. ופשוט שאם נקרעה הרצועה, או שהשאל תפילין מחברו ואם יכרוך כפי מנהגו לא תספיק הרצועה להגיע עד האצבע (כגון שנוהג לכרוך כריכה אחת מסביב לבית, ושבע כריכות מלאות פרט לחצי הכריכה שבתחילה ובסוף) ודאי שצריך לנהוג כמספר הכריכות המינימלי (שש) ושהיו כריכות

סע' 3¹. תוס' (ד"ה וכמה) פירשו בשם הערוך שמחלוקתם היא בשיעור אורך רצועות תפילין של יד.

לדרכם של התוס' מתפרשת הגמרא כך: רמי בר חמא אמר בשם ריש לקיש ששיעור אורך רצועת תפילין של יד היא עד האצבע הצרדה, שהיא האצבע האמצעית בכף היד. וכך מפורש בתנחומא (סוף פרשת בא) "ושיעור רצועה של יד אמר רמי בר אבא אמר רבי שמעון בן לקיש: עד אצבע צרדה, ומה צרדה? אצבע אמצעית". ורב כהנא ורב אשי חלקו האם האצבע האמצעית צריכה להיות פשוטה או כפופה.

[נאמנם, עי' בפירוש המשנה לרמב"ם (יומא א ז) שכתב: "מכין לפניו באצבע צרדה, הוא שמכין הגודל עם האצבע הסמוכה לה בכח", משמע שאצבע צרדה היא האצבע ולא האמה. וכך פירש גם רש"י בגמרא (מנחות לה ב).

הערוך (ערך צרדה) מפרש שהצרדה היא האצבע האמצעית. והתוס' (מנחות לה ב ד"ה וכמה) הביאו את דבריו, והוסיפו (שם ובעירובין כא א ד"ה אחד) שכן יסד הפייטן ר"א הקליר בפיוט לפרשת שקלים: 'גיא וכל עפרה בצרדה הכילו- ומשפט זה בנו על הפסוק (ישעיה מ יב): 'מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תיכן וכל בשליש עפר הארץ', והפירוש הוא שהנביא מהלל את ה', שמי כמוהו יודע את מידת עפר הארץ, כאילו מדדו 'בשליש', כלומר באצבע השלישית. ועל זה מיוסד המשפט בפיוט, הרי לנו שגם הקליר פירש צרדה- אצבע שלישית.

והנה בגמ' יומא (יט ב) למדנו: "מאי צרדה אמר רב יהודה צרתה דדא מאי היא גודל". וביאר התוס' יו"ט (יומא א ז): "מה שהכריח לרש"י לפרש אצבע הסמוכה לאגודל משום דהכי איתא בגמרא מאי צרדה צרתה דדא מאי היא גודל. והבין דהכי פירושו למאי היא צרה. ומשני גודל. ולי נראה על פי המפרשים ז"ל דהכי פירושו: צרתה דדא - דצרדה, היא אותו אצבע הארוך. ונקרא כן לפי שהיא צרה לאחרת, רוצה לומר שאצלה הסמוכה גם לגודל והיינו צרה דדא. ולפי שלא שייך לומר שהאחת צרה לחברתה אלא בערך ג' שמשותפין עמו דוגמתו שתי נשים שהם צרות זו לזו בערך בעליהן שמשותפין עמו. וזה ששאל מאי היא, כלומר מאי צרה שייך. ומשני גודל הוא השלישי שמשותפין עמו לפי שהסמוכה אל הגודל משתתפת יותר שהיא מצרנית יותר. הלכך

¹ ולדרכו של רש"י לא התבאר לנו בשום מקום שיעור אורך רצועת תפילין של יד. וכתב בשפת אמת (שבת סב א) שלשיטת רש"י שיעור אורך הרצועות הוא בכלל הלכה למשה מסיני - "דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב: שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני" (עירובין ד א. סוכה ה ב)

² בשו"ת תורה לשמה (סי' ט) נשאל על יהודי שנכרתה לו האצבע האמצעית ל"ע, האם יכרוך את הכריכות על האצבע הסמוכה לגודל? תשובתו היא שמאחר ודבר זה לא מעכב, יש להורות שיכרוך על האצבע לזכרון בעלמא, שאף אם לא מועיל, לא מזיק. ולכאורה נראה שיש רווח בכריכה על האצבע, כי לשיטת רש"י על אצבע זו צריך לכרוך תמיד.

תוס' (ד"ה עביד) פירשו את מנהגו של מר בריה דרבנא, שכעדות הגמרא - עביד כי דידן, "דפשיט ושדי להו על כתיפיו מלפניו". והיינו שחלק זה של הסוגיה מתייחס לשיעור אורך רצועות תפילין של ראש. עוד כתבו התוס' (ד"ה וכמה): "ובתפילין של ראש משערין הרצועות שתגיע ראש האחד עד טיבורו וראש השני עד הלב ושמה שום מדרש יש". ובספר מצות תפילין של השל"ה הקדוש (פ"ד סעי' א) כתב: "ואני מצאתי ברעיא מהימנא פרשת פנחס וז"ל: 'ושיעור רצועתהון עד לבא לשמאלא ועד טבורא לימינא', ורוח הקדוש היה שורה על התוס' שכתבו 'ושמה שום מדרש יש'. ואף שלא נתגלה הרעיא מהימנא בימיהם, ומי הוא זה שיבא חלילה לחלוק על הרעיא מימנא שהוא משה רבינו ע"ה, מכל מקום מאחר שאם הוסיף אינו מעכב, המהדר כשיעור החמור תבא עליו ברכה".

הרא"ש הביא (קיצור הלי' תפילין) הביא שתי שיטות בזה: "וארכה של צד ימין עד הטבור ושל צד שמאל עד החזה. ויש מפרשים של צד ימין עד המילה ושל צד שמאל עד הטבור ואם פחת לא פסל". וכתבו המרדכי (הלי' תפילין), הסמ"ג (מצוה כב) והתרומה (סי' ריא) ששיטת הרי"ף כדעה ראשונה (עי' בית יוסף או"ח סי' כז).

שיטת הרמב"ם (פ"ג מהל' תפילין ה"יב) היא: "ואורך רצועה של ראש כדי שתקיף את הראש ויקשור ממנה הקשר ותמתח שתי הרצועות מכאן ומכאן עד שיגיעו לטבור או למעלה ממנו מעט". וכתב הכסף משנה: "ומה שכתב רבינו עד שיגיעו עד הטבור נראה שכן היתה קבלה בידו".

גם על האצבע, שכריכות על האצבע הן מעיקר הדין, כפי שהתבאר לעיל.

3. כאמור לעיל (סעי' 2) רש"י פירש שמחלוקת האמוראים מוסבת על אורך הרצועה בתפילין של ראש. לשיטתו המחלוקת היא כמה רצועה צריכה לצאת אחרי הקשר בתפילין של ראש. לרב כהנא (שמחוי כפוף) השיעור הוא כמו המרחק שבין האצבע לאמה כאשר הן פתוחות ורחוקות אחת מהשניה (זה נקרא כפוף כי הוא קטן מהמרחק בין האגודל לאצבע). לרב אשי (שמחוי פשוט) אורך הרצועה היוצאת אחרי הקשר הוא כמרחק שבין האגודל לאצבע כשהן פתוחות ורחוקות אחת מהשניה.

כדעת רש"י פירשו עוד ראשונים (נימוקי יוסף הלי' תפילין, אור זרוע סי' תקסח, יריאים סי' שצט ועוד). ובמסכת שבת (קו א) כתב רש"י (ד"ה מחוי): "בריוח שבין גודל לאצבע פעם אחד הוא כפול דמתניתא, שיש בו כפלים כאותו שבין אמה לאצבע". וכתב המגיד משנה (פ"ט מהל' שבת ה"ז) שהמרחק בין האגודל לאצבע כשהן פתוחים הוא שני טפחים.

ובהמשך הגמרא (מנחות שם) מסופר: "רבה קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו. מר בריה דרבנא עביד כדידן". ופירש רש"י: "רבה. כשמניח תפילין קשר ליה ברישיה ושירי הרצועות פשיט ושדי להו ותולין על כתפו מאחוריו: ומתלית להו. לרצועות התלויות היו גודלן ומשלשן". ולשיטתו שהגמרא דיברה על אורך רצועות תפילין של ראש הדברים מסתדרים, סיפורים אלו הם המשך הדין.

ג. אורך רצועות תפילין של ראש

חמש שיטות בראשונים באורך רצועות תפילין של ראש: א. רש"י - שני טפחים. ב. רי"ף - רצועה ימנית עד הטבור, רצועה שמאלית עד החזה. ג. י"מ ברא"ש - רצועה ימנית עד המילה, רצועה שמאלית עד הטבור. ד. רמב"ם - אורך הרצועות שוה ושתיהן עד הטבור או קרוב לו. ה. גאונים - רצועה ימנית עד הלב, רצועה שמאלית עד החזה

השו"ע (או"ח סי' כז סעי' יא) פסק כרמב"ם. רוב האחרונים פסקו שהרצועה הימנית עד הטבור והשמאלית עד החזה. ויש אומרים שהימנית עד המילה והשמאלית עד החזה³.

מותר להאריך את הרצועות יותר מהשיעור הזה⁴.

מוסיפין, הכי נמי מוסיפין. וכן שמע ראבי"ה מרבינו אפרים". ופירוש הדברים, שאף כשיש במנין משמעות וטעם מותר להוסיף עליו (במקום שלא עוברים על איסור בל תוסיף, כלומר שהוא לא הגדרת המצוה או חלק מהותי בה אלא דבר צדדי).

כך כתב גם הרא"ש (ראש השנה פ"ד סי' ג): "ויש שמקשין כיון שמפרש בגמרא כנגד מי הני עשרה פסוקים אלמא דוקא ניהו וכשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהן. וכתב ר' אבי"ה ז"ל דאין לחוש לזה דהא שבעה שקורין בשבת וששה ביום הכפורים דמפרש במגילה (כג א) כנגד מה תקנום ואפילו הכי תני (שם כא א) אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן הכא נמי לא שניא. ואף על גב דהכא לא תנא אבל מוסיפין עליהן כי התם מכל מקום חזינן דאין קפידיא בתוספת. אף על פי שמפרש בגמרא כנגד מה נתקן והוא הדין נמי הכא".

ולמד רמ"א (או"ח סי' רסג סע' א) מדבריהם, שאף על פי שמדליקים שני נרות לשבת, אחד כנגד שמור ואחד כנגד זכור, "יכולין להוסיף ולהדליק ג' או ד' נרות, וכן נהגו. האשה ששכחה פעם אחת להדליק, מדלקת כל ימיה ג' נרות, כי יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר, ובלבד שלא יפחות".

וגם בהלכות תפילין נמצא אותו עקרון, שאפשר להוסיף על מספר מכוון. בבית יוסף (או"ח סי' לב סע' נא) כתב: "ומה שכתב רבינו ויעשה שלש תפירות בכל צד שיהיו בין הכל שנים עשר תפירות. כן כתוב בשימושא רבא וכתוב שם שאם עשה עשר תפירות או ארבעה עשר שפיר דמי ומשמע מדבריו שאם פיחת מעשר פסול אבל המרדכי (שם) כתב שאם פיחת או הוסיף לא פסול וכן נראה מדברי הרמב"ם (פ"ג ה"י) ומדברי כל הפוסקים ז"ל". אמנם, דוגמא זו לא דומה בכל הצדדים, כי בה גם אם פיחת כשר.

ובספר התרומה (שם) ובמרדכי (שם) הביאו מהגאונים (שמושא רבא) שהשיעור הוא: "רצועה ימנית כנגד הלב והשמאלית עד החזה". ותמה המרדכי: "ועל שיעור הגאונים שפירשו ימינא עד ליבא דשמאלא עד חדיא, קצת קשה לי, דלצד שמאל ישנו ללב?" וצריך לומר ששיעור עד הלב ועד החזה הם שיעורים שונים^ה, וכיון שהרצועה הימנית צריכה להיות ארוכה מהשמאלית (ויבואר להלן), הוכרחו לומר שהרצועה הימנית היא עד הלב שזהו השיעור הארוך יותר.

נמצא שיש חמש שיטות בראשונים באורך רצועות תפילין של ראש: א. רש"י - שני טפחים. ב. רי"ף - רצועה ימנית עד הטבור, רצועה שמאלית עד החזה. ג. "מברא"ש - רצועה ימנית עד המילה, רצועה שמאלית עד הטבור. ד. רמב"ם - אורך הרצועות שוה ושתייהן עד הטבור או קרוב לו. ה. גאונים - רצועה ימנית עד הלב, רצועה שמאלית עד החזה.

השולחן ערוך (סי' כז סע' יא) פסק כדעת הרמב"ם: "ישלשל הרצועות שיהיו תלויים לפניו ויגיעו עד הטבור או למעלה ממנו מעט". וכתב המשנה ברורה (ס"ק מא): "ועיין בחידושי רע"א וכן בארצות החיים דמסקי דשל ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה ובטור כתב עוד ויש אומרים דשל ימין עד המילה ושל שמאל עד הטבור".

[ומכל הנ"ל (פרט לשיטת הרמב"ם) עולה שהרצועה הימנית צריכה להיות ארוכה יותר מהשמאלית, ולכאורה צריך לדקדק שכן יהיה].

4. כתב המרדכי (ראש השנה רמז תשכ) שמותר להוסיף בפסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות בראש השנה, יותר מעשרה פסוקים. "ואין לתמוה איך יתכן להוסיף כיון שהן כנגד עשרה מאמרות או עשרה הלולים? דהא שבעה שקורין בתורה בשבת כנגד שבעה רואי פני המלך כדאיתא במגילה ואפילו הכי תניא התם אין פותחין מהם אבל

^ה ובפירוש עטרת משה על ספר מצות תפילין לשל"ה הקדוש (פ"ד ס"ק כו) הביא ראייה לזה משו"ע הרב (הל' יו"כ סי' תרז סע' ז) שכתב: "וכשמתודה יכה באגרופו על הלב, כלומר אתה גרמת לי החטא. ויש נוהגין להכות על החזה מטעם הידוע להם". הרי לנו שהלב והחזה הם שני מקומות שונים. ועי"ש ביאור נוסף לשאלת המרדכי.

הסופר ס"ק א) ויש ללמוד מהם מותר להחליף ציציות או רצועות תפילין אם רוצה לעלות בקודש ולהדר במצוות.

אך פוסקים רבים החמירו בזה. בספר שאלות הגר"ח מוולאז'ין (סי' ה) כתוב שהגר"א אמר: "שאין להתיר ציצית מופסקים כל זמן שהם כשרים משום ביזוי". ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' מא) כתב שדברי הספר חסידים לא היו אלא במקרה בו עדיין לא תפר את היריעה לספר, "אף שכתבה אינו מחוייב להשימה ולתופרו בתוך הספר תורה.

אבל כשכבר השימה בתוך הספר תורה בודאי אסור לחלקה ולהורידה מקדושת ספר תורה לקדושת יריעה יחידית. והוא בודאי אסור לעשות מספר תורה חומשין על אחת כמה וכמה יריעה יחידית דאין עליה אף קדושת חומש". וקדמם היעב"ץ במור וקציעה (סי' טו) שכתב גם כן לאסור [ועי' עוד בכל זה בשו"ת חכם צבי סי' מה, ובהגהת הגר"ר מרגליות לספר חסידים הנ"ל].

לכן כתב בשו"ת באר משה (ח"ח סי' מה) שאין

להתיר ציצית מבגד לבגד מאחר וכיום ציצית היא דבר זול וקל להשיגו.

מזה נלמד לענייננו, שהרוצה להחליף את רצועות התפילין לרצועות מהודרות יותר, רשאי לעשות זאת. אך, מי שיכול ורוצה להדר יותר, לא יסיר את הרצועות, אלא יקנה תפילין חדשות, ואת הישנות ימכור או יתן לגמ"ח (על מנת שישתמשו בהן- עי' פרי מגדים (או"ח סי' טו משב"ז ס"ק ב) ובשו"ת באר משה הנ"ל).

כך הדין גם בעניין אורך רצועות תפילין של ראש. למרות שיש שיעורים שונים, אם הוסיף עליהם כשר. כך פסק המשנה ברורה (סי' כז ס"ק מ).

אמנם, לפי הסוד, אם הרצועות ארוכות, "יזהר להשים סופי קצוות של הרצועות גם כן באבנט, שיכניסם כולם שלא יהיו משולשים לארץ" (בן איש שנה א פרשת וירא סע' יז).

5. במסכת מנחות (לד ב) למדנו שאסור להחליף תפילין של ראש לשל יד מאחר שמעלים בקודש

ולא מורידים. וכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' תפילין הל' יז): "כן רצועה של תפלה של ראש אין עושין אותה לתפלה של יד", וכך פסק השו"ע (או"ח סי' מב א).

לכאורה הסברה אומרת שאם כן קל וחומר שאין להסיר את הרצועות מן התפילין לגמרי.

אבל בהלכות ציצית כתב המשנה ברורה (סי' טו ס"ק ג) בשם הט"ז והמגן אברהם: "ומותר להסיר הציצית ולתת תחתיהם יותר נאים משום הידור מצוה או כשהם ישנים ומסירים כדי לחדשם או כשנפסק חוט

אחד ולא נשאר בו אלא כדי עניבה אף על פי שעדיין הציצית כשר אעפ"כ מותר להסיר ולתת תחתיה שלמה". ובפשטות הוא הדין בענייננו.

וכבר בספר חסידים (מרגליות סי' תתעט) כתוב: "אם כתב אדם ספר יפה וכתב דף שאינו כל כך יפה כמו שאר הדפים, אף על פי שאין בו טעות, אם חפץ יסיר הדף ויגנוז, ויכתוב אחר יפה. ואין לומר עובר על בל תשחית, לכך נאמר זה אלי ואנוהו". ודבריו הובאו להלכה בקסת הסופר (סי' ה לשכת

ד. החלפת רצועות

'מעלים בקודש ואין מורידים' - לכן, מי שרצועות התפילין שלו כשרות, ורוצה להחליפן לרצועות מהודות, כתבו חלק מהפוסקים שאסור לו לעשות זאת. כי הרצועות הכשרות ירדו ממעלתן ויונחו בגניזה לחינם.

אולם, פוסקים רבים הקלו בזה, וכן מובא בספר חסידים, שמציאות כזו נכללת בחיוב להדר במצוות. וכך מנהג העולם.

ומי שיש ביכולתו לחשוש לאוסרים, טוב שיקנה תפילין מהודרות יותר, ואת הישנות ימכור או יתן לגמ"ח, וכך לא ירדו הרצועות מקדושתן⁵.

הגיליון מוקדש לעילוי נשמת

החייל יובל גד ז"ל

בן הרב משה ואלקה ביתן שליט"א

נלב"ע ט' חשון תשס"א

תנצב"ה

כתיבה: הרב ינון קליין | ביקורת: הרב גיורא ברנר

להערות / הקדשות (לרפואה או ע"נ) / הרשמה לרשימת התפוצה
צור קשר: בית מדרש הלכתא bm.hlct@gmail.com יעקב יונגרייס - 054-9023288

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים גבעת אסף
ע"ש ר' חיים שורק ז"ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים